

УДК 821.161.2 – 32.09 + 929 Шевчук

Бугайова Н. А.

РЕЦЕПЦІЯ МІСТА ЯК ТЕКСТУ В ПРОЗІ ВАЛЕРІЯ ШЕВЧУКА (НА ПРИКЛАДІ “РОМАНУ ЮРБИ”)

В. Шевчук – письменник-інтелектуал. Проза його цікава, просякнута історією, традиціями, сучасністю рідного народу. У манері створення новел, романів не схожий на більшу частину колеґ-літераторів. Прозове надбання письменника тематично та ідейно збагатило літературно-критичні розвідки сучасного літературного процесу з боку інтертекстуальності, “хімерності”, бароковості та ін. З нашого боку постає необхідність дослідження творчості В. Шевчука в аспекті сучасності, зокрема крізь призму категорії міста як тексту.

Метою даної розвідки є з’ясувати особливості сприйняття міста як тексту у прозі В. Шевчука.

Структура літературного твору – спосіб зв’язку між складовими компонентами твору як цілісного організму, система істотних відношень між ними [1, с. 645]. За часів Арістотеля структуру твору співвідносили з темою, фабулою, перипетіями, характерами персонажів, мовними засобами. Для Г. Гегеля це смисл, зміст, внутрішня і зовнішня форма, в Р. Інґардена – представлений світ, естетичний вигляд, мова, мовлення. Науково доречним є розгляд художньої структури творів прозаїка крізь призму категорій “місто”, “текст”. Поняття тексту доволі ґрунтовно досліджене, до його тлумачення зверталися відомі філософи, лінгвісти, літературознавці, тому в науковій літературі існують полярні трактування явища. Текст як поняття, категорію студіювали М. Анциферов “Душа Петербурга”, І. Гальперін “Текст як об’єкт”, А. Загнітко “Основи дискурсології”, Ю. Лотман “Структура художнього тексту”, К. Серажим “Дискурс як соціолінгвальне явище: методологія, архітектоніка, варіативність”, В. Топоров “Простір і текст”. Для І. Гальперіна текст – витвір мовного, творчого процесу, завершений, літературно оброблений твір, зі своїми лексичними, прагматичними, логічними, стилістичними зв’язками, що має конкретно направлену мету [2, с. 18]. У П. Рікера це будь-який дискурс, зафіксований на письмі [3, с. 305]. М. Бахтін вносить в поняття загальнозрозумілу систему знаків [3, с. 416]. У Ю. Лотмана текст – це механізм, утворений як система різних семіотичних просторів, у континуумі яких циркулює певне повідомлення [3, с. 584]. М. Зубрицька наводить визначення тексту як структури, що складається з елементів значення, їх єдності та вираження [3, с. 809]. Узагальнюючи наукові досягнення теоретиків можна визначити, що “текст” – це сукупність історично зумовлених художніх кодів, що набуває особливого значення та реалізує певну культурну функцію. Визначення М. Зубрицької доречно застосувати до сприйняття

міста як самостійного тексту. Місто – це великий населений пункт; адміністративний, промисловий, торговий і культурний центр [3, с. 679]. Як категорія “місто” є неоднозначним та багатоплановим явищем. Існують декілька теорій його класифікації, їх наводить доктор юридичних наук Ю. Шемшученко. Кількісна теорія К. Бюхера визначає місто як довготривалу сукупність людей на окремій території. М. Шаповал наголошує на відірваності міста від природи. Емоційно-психологічна теорія розглядає місто як символ суспільства, науки, мистецтва, культури та релігії [4, с. 725]. Складається місто з великої кількості елементів, властивих лише такому соціальному утворенню, котрі доцільно розглянути в аспекті текстуальності.

Літературознавча наука звернулася до міста не лише як до місця дії в сюжеті, але й до матеріалу, який розглядається в аспекті текстової категорії. У розумінні М. Бютора текст міста – це безліч надписів, які його покривають [5, с. 157]. Люди, пам’ятні дошки на будинках, у метро, на зупинках – усе це (за М. Бютором) є словами міста, що складаються в текст. У роботі “Роман як дослідження” науковець розглядає місто як скупчення текстів, як літературний жанр, який у результаті трансформується в роман. “Починаючи найпізніше з XVIII ст. сучасний роман у своїй основі – міський” [5, с. 161]. А з початком урбанізації “постурбаністичні кочівники” [5, с. 163] виконують передачу створених міських текстів, розширюючи розмір тексту. Тому будь-яке місто з давньою історією має об’ємний, структурований текст.

У В. Шевчука зустрічаємо міста – Київ і Житомир, рідше Львів, Петербург. Залежно від авторської манери написання, читач інколи ідентифікує їх за названими у творі елементами – Дніпро, Володимирський собор, Ботанічний сад, метро, університетський парк, Хрещатик, Свята Софія, коли це Київ; Замкова гора, Чуднівський міст, вулиця Кашперівська, Тетерів, Кам’янка – Житомир.

Рецепцію міста як тексту в творі В. Шевчука “Роман юрби” слушно розглянути крізь призму принципів запропонованих Ю. Лотманом у роботі “Структура художнього тексту”. В основу поняття текст науковець вкладає декілька параметрів, які розкривають його суть. Ці ж категорії застосовуємо при визначенні міста як тексту. *Відбиття*, при якому лінгвістичний текст фіксується визначеними знаками, тоді як текст міста репрезентовано вулицями, будинками, парками, площами, будівлями адміністративного характеру, метро та іншими рисами урбанізованого простору. У творах прозаїка сюжетна дія найчастіше відбувається (якщо Житомир) у просторі однієї вулиці, на березі Дніпра, у Ботанічному саду чи університетському парку, у трамваї (якщо це Київ). У “Романі юрби” дія відбувається на околиці Житомира: “Таксі сколихнуло сонну тишу околиці... [6, с. 32]”; “...до вечора околиця знатиме все, що побачила вона, а трошки й такого, чого вона й не побачила [6, с. 40]”. *Відмежованість* проявлена в географічних кордонах простору чи то міста, чи окремого місця дії – вулиці, будинку. У творі

відмежованість проявляється у вигляді вулиці (Чуднівська, Пушкінська та інші) – центру сюжетної дії: “Йонтин поріг дивився на вулицю [6, с. 54]”; “Але ряба Надька знала й інше: не вони мають дивитися на неї переможно, а вона на них, бо за одним заходом затикала рота цілій вулиці, й це, зрештою їй удавалося [6, с. 58]”; “... просто побігла з вулиці, від вологого вітру і власної, хай і помолоділої, але ж порожньої хати... [6, с. 107]”. Вулиця стала центром людського існування, локусом внутрішнього стрижня людини в романі.

Російський філолог А. Пятигорський говорить про можливість тексту володіти єдиним текстовим значенням і може розглядатися неподільно. “Бути романом”, “бути документом”, “бути молитвою” – реалізованість певної культурної функції [3, с. 68], а у випадку із творчістю В. Шевчука – це означає “бути містом”. Романи, повісті, оповідання В. Шевчука зображують людину в місті (великому чи малому), але місті. Адже для автора місто було більшою можливістю індивідуального зростання, ніж занепаду. Його герої боролися за своє місце в урбанізованому просторі, виробляли в собі сили протистояти йому. *Структурність* тексту полягає в його внутрішній організації, у створенні структурної цілісності. Ю. Лотман говорить про структуру простору тексту як “сукупність однорідних об’єктів, між якими існують відношення подібні до просторових” [3, с. 266]. Місто, таким чином, творить єдність закономірністю розташування будинків, переплетінням вулиць, наявністю площ, що приймають у себе початки шляхів, а головне те, що цілісність тримається на буденності існування в ньому людини. “Була тут ціла тисяча вуличок, немощених і покручених, тісно сплетених провулками, витиналися паркани, тини й кам’яні загорожі; відчувався навіть присмак села, хоч передмістя вже років зі сто належить до міста...” [6, с. 70]. Отже, текст міста – це тіло, утворене як система семіотичних просторів у замкненому континуумі [3, с. 584]. Континуум як категорію тексту розглядають в системі послідовності фактів, подій, що розгортаються в часопросторі твору [7, с. 87]. У творах В. Шевчука континуум визначається взаємозв’язком мешканців житомирської вулиці (“Роман юрби”), або життям декількох поколінь в одному домі (“Набережна, 12”, “Стежка в траві. Житомирська сага”, “Дім на горі”), чи протистоянням однієї людини місту (“Смуга нещастя”, “Жовте світло вікон”). Систематичність розгорнутих подій несе закладену інформацію, об’єднує навколо себе узагальнене, чітке уявлення про місто як текст.

Беручи до уваги прозовий набуток В. Шевчука як групу текстів, доцільно розглянути їх як один текст, виокремивши таким чином “київський” і “житомирський” тексти автора. Такий прийом подібний до методу В. Проппа, коли із різних текстів, показавши їх як одне ціле, виокремлюється текст-код – основний текст, утворений за допомогою когезії (у І. Гальперіна – внутрішньотекстові зв’язки). Ю. Лотман зазначає, що тексти, створені як окремі твори, у подальшому можуть об’єднуватися й функціонувати як один цілий текст одного автора

[3, с. 343]. За таким принципом творилися найбільші твори В. Шевчука – “Стежка в траві. Житомирська сага”, “Привид мертвого дому”, “Роман юрби: хроніка безперспективної вулиці”. За переконанням Ю. Лотмана “кожен новий текст повинен оживляти в пам’яті раніше відомі знання, надавати їм нових смислів” [3, с. 358]. Так само й створений Шевчуком текст при прочитанні відносить до раніше написаних творів, які потім і вибудували вище названі романи й повісті. Наприклад, познайомившись з оповіданням “Крик півня на світанку”, у пам’яті виринають сюжети зі “Стежки в траві. Житомирської саги”.

Художня структура твору – це його будова, розчленованість на окремі значеннєві елементи, які перебувають у взаємозв’язку. Цими елементами є категорії змісту й форми. Зміст – суть художнього явища, форма – спосіб її функціонування або вираження. Розглянувши категорії міста й тексту, до змісту відносимо місто, а до форми – текст. Тому особливості художньої структури творів В. Шевчука розглядаються в подальшому в форматі “місто як текст”.

Отже, категорія тексту може застосовуватися при аналізі не лише лінгвістичних явищ, але функціонувати в системі художнього слова при роботі з такими поняттями як місто в літературі. Твори В. Шевчука можуть розглядатися та потребувати аналізу в ракурсі текстуальності міста.

Список використаної літератури

1. Літературознавчий словник-довідник / За ред. Р. Т. Гром’яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. – К. : ВЦ “Академія”, 2006. – 752 с.
2. **Гальперін І.** Текст як об’єкт лінгвістичного дослідження. – М. : КомКнига, 2007. – 144 с.
3. Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / За ред. М. Зубрицької, 2-е вид., доповнене. – Львів : Літопис, 2001. – 832 с.
4. **Юридична** енциклопедія: В 6 т. / За ред. Ю. С. Шемшученка. – К. : Укр. енцикл., 2001. – Т. 3. – 792 с.
5. **Бютор М.** Роман як дослідження. / Уклад., переклад, вступ. ст., коментарі Н. Бунтман. – М. : Вид. МДУ, 2000. – 208 с.
6. **Шевчук В.** Роман юрби: хроніка “безперспективної вулиці” (1972 – 1996) / Валерій Шевчук; передм. Л. Тарнашинської. – 2-е вид. – К. : Унів. вид-во ПУЛЬСАРИ, 2009. – 736 с.
7. **Лотман Ю.** Структура літературного тексту // Лотман Ю. М. Про мистецтво. – СПб. : Мистецтво-СПБ, 1998. – С. 14 – 285.

Бугайова Н. А. Рецепція міста як тексту в прозі Валерія Шевчука (на прикладі “Роману юрби”)

У статті зроблена спроба проаналізувати урбаністичну прозу письменника в аспекті рецепції міста як тексту. Виокремлені об’єднуючі положення між містом і текстом як структурами літературного твору. Акцентована увага на специфічних особливостях творчого доробку В. Шевчука.

Ключові слова: місто, текст, структура, зміст, форма.

Бугаєва Н. А. Рецепция города как текста в прозе Валерия Шевчука (на примере “Романа толпы”)

В статье сделана попытка проанализировать урбанистическую прозу писателя в аспекте рецепции города как текста. Выделены объединяющие положения между городом и текстом как структурами литературного произведения. Акцентировано внимание на специфических особенностях творчества В. Шевчука.

Ключевые слова: город, текст, структура, содержание, форма.

Bugaeva N. A. Reception of a Text in Prose Valery Shevchuk (on the Example of “The Novel of the Crowd”)

This article attempts to analyze the urban fiction writer in terms of the reception of a text. Isolated combine position between the city and the text as a literary work structures. Special attention is paid to the specific characteristics of creativity V. Shevchuk.

Key words: city, text, structure, content, form.

Стаття надійшла до редакції 3.09.2012 р.

Прийнято до друку 30.11.12 р.

Рецензент – к. філол. н., доц. Веретейченко І. А.

УДК 82.161.2 Гордасевич

Р. О. Дубровський

**ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТОПОСУ МІСТА
В ПОЕЗІЇ ГАЛИНИ ГОРДАСЕВИЧ**

Топос міста як категорія, яка, визначаючи просторові межі функціонування художньої реальності в межах того чи іншого твору красного письменства, водночас володіє значним потенціалом психологізації, останнім часом викликає справедливий інтерес у літературознавців. Разом із тим, залишається багато нез'ясованих питань щодо класифікації, значення й функцій міських топосів у художніх текстах, їх місця у творчості тих чи інших письменників. Також варто зазначити, що літературознавчі студії та дослідження С. Андрусів, А. Білої, О. Білецького, Дж. Грабовича, Т. Гундорової, С. Павличко, Е. Соловей та інших вчених присвячені в основному особливостям функціонування топосу міста у прозових творах. Таким чином, за винятком хіба окремих статей, поза увагою залишається великий пласт матеріалу для дослідження, а саме: специфіка художнього втілення